

Gosztonyi Péter

Az ÁVH és a budapesti népfelkelés 1956-ban

Felix Edmundovics Dzerzsinszkij, a Szovjet-Oroszország államvédelmi hatósága, a Cseka megalapítója és több éven át - haláláig - vezetője szokta volt mondani: *„Ha a munkásosztály pártját, a bolsevikok pártját egy karddal hasonlítjuk össze, úgy a kard éle kétségkívül az államvédelmi testület!”*

S valóban, az Államvédelmi Hatóság állam lett az államban a Szovjetunióban, tartóoszlopa a kommunista pártnak, pontosan úgy, mint 1945 után - fokozatosan - a háborús zsákmányként megszerzett közép kelet-európai, úgymond „népi demokráciákban” is. Hiszen alighogy a kommunista párt megszerezte a korlátlan hatalmat Magyarországon, azonnal nekilátott az „államvédelem” saját elképzelésű megvalósításához. 1945-ben a „mag” még csak a budapesti főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya (illetve vidéki jogkörrel egy hasonló osztály) volt, amely a Belügyminisztérium felügyelete alatt 1946-ra Államvédelmi Osztállyá alakult. 1947-ben azonban a megyei államvédelmi alosztályok már elszakadtak a helyi rendőrkapitányságoktól és központi irányítás alá kerültek. 1947 végére pedig fokozatosan megalakultak a Körzeti Kerületi Államvédelmi Osztályok.

Az igazi „start” azonban 1949-ben vette kezdetét.

Ekkor már Államvédelmi Hatóságnak nevezték a kommunista államvédelmet, és Népköztársaságnak a magyar államot. A „fordulat éve” a hátunk mögött volt, a magyarországi szocializmus (igazában: „proletárdiktatúra”) építése volt a kitűzött feladat. 1949. november 29-én az ÁVH létszáma 8760 fő volt. Ebből Budapesten - az operatív szervekkel egyetemben - 5026 fő szolgált. Az ÁVH ekkor kerül ki a Belügyminisztérium hatásköréből és vált „független állami intézménnyé” („hatósággá”). De csak kifelé, politikai porhintés céljából.

Az 1949. december 24-én Budapesten az Andrássy út (akkor már Sztálin út) 60. szám alatti ÁVH-központban egy szigorúan titkos ülésre került a sor. Ennek jegyzőkönyv-másolata nemrég került birtokomba. Az ülésen Gerő Ernő, Farkas Mihály, Kádár János, Révész Géza és Péter Gábor helyettese, Szűcs Miklós vettek részt. Az ülés tárgya az ÁVH kiépítése volt. A jegyzőkönyvben fennmaradt:

„Az Államvédelmi Hatóság formálisan állami, ténylegesen pártszerv, a Párt Politikai Bizottságának szerve, amely az irányítást a Politikai Bizottság erre kijelölt tagján keresztül kapja...”

Az ÁVH akkori parancsnoka Péter Gábor államvédelmi tábornok volt.

A kommunista párt (MDP) Politikai Bizottság élén Rákosi Mátyás főtitkár állt. Az ő irányítása alá került az ÁVH mint „pártszerv”. S ő jelölte ki azt a PB-tagot is, aki nevében az ÁVH-t felügyelte. Ez a személy pedig Kádár János volt, aki e megtesteltető feladatot letartóztatásáig, 1951-ig látta el. *Vagyis az ÁVH egyik legvéresebb szakaszában ő lett az intézmény irányítója és felügyelője.*

Az 1949. december 24-i ülésen elhatározták azt is, hogy a határőrség 1950. január 1-től az ÁVH keretében fog működni. Az ÁVH összlétszámát kezdetben 28 ezer főben jelölték meg. Ebből 15 ezer főt tett ki az átszervezendő határőrség létszáma. Maga az ÁVH 1952 végén már 32 ezer főből állt: négyezer fővel gyarapították létszámát.

1953 márciusában Moszkvában elhunyt Sztálin. Az új szovjet vezetés egy része szakítani kívánt az elhalt diktátor politikájával. A kommunizmus történetében új szakasz kezdődött. A szovjet belső reformok Magyarországon is kötelező érvényűvé váltak. Rákosinak megnyirbálták egyeduralmát. 1953 júniusában Moszkvában az odacitált magyar pártvezetők előtt közölték a szovjet kormány határozatát: Nagy Imrét kell magyar miniszterelnökké megválasztani. Rákosi elégedjen meg a párt vezetésével.

Nagy Imrének - tudjuk - demokratikus elképzelései voltak a magyarországi szocialista építés további távlatairól. Az ÁVH korlátlan hatalmát is kezdte megnyirbálni. Az intézmény 1953-ban megszűnt önálló hatóság lenni, a Belügyminisztérium alárendeltségébe került, átszervezték, személycserékre került sor és csökkentették létszámát is. 1954 nyaráig PB-tagként, a minisztertanács első elnökhelyettese minőségében - Gerő Ernő „felügyelte” az államvédelmet. Az a Gerő, aki közismerten az NKVD, illetve annak utódjaként az MVD (vagyis a szovjet államvédelem) bizalmasa, munkatársa volt. És - legalábbis 1956 nyaráig - Rákosi Mátyás állt még mindig a magyar kommunista párt, az MDP élén.

1956 nyarán az ÁVH, amely hivatalosan a BM államvédelmi főosztálya volt, megzavarodva állt a pezsgő politikai élettel szemben. A reformkommunizmus „bacilusai” a testületre is kihatottak, jóllehet a kinstári keménykalapos (sztálinista) vezetők igyekeztek a testületet a valós élettől távol tartani. De számos hasfájós kérdésre („a XX. pártkongresszus szellemében”) ők sem tudtak választ. Ezt a pártvezetőségtől várták, beléjük helyezték bizalmukat, ott pedig, főleg Rákosi Mátyás 1956 júliusi bukása után, még nagyobb zavar és bizonytalanság uralkodott.

A magyarországi államvédelem élén 1956 nyarán Dékán István BM-AV vezérőrnagy állt. Ez a 37 éves ávos tábornok eredetileg pincér volt, és honvédként került 1942 augusztusában szovjet hadifogságba. Antifasiszta iskolát végeztettek vele a hadifogolytáborban, kommunistává nevelték át. Fegyveres partizánként került vissza 1944-ben Magyarországra. A háború befejezése után Dékán mindjárt belügyi szolgálatba került. A párt és a Szovjet-

unió hűségese katonája lett. Ezenkívül rokoni szálak fűzték Rákosihoz, akinek unokahúgát vette feleségül 1943-ban még Moszkvában. (Később, pár esztendőre „lebukott”, elkerült az ÁVH-tól. „Bűnéül” azt rótták fel, hogy 1936 és 1938 között Berlinben pincéreskedett: ez volt eredeti foglalkozása. Felmerült a „bolsevik gyanú”: hátha a Gestapo *akkor* beszervezte magának? Így Dékán kis időre „jégre” került. 1950-1952-ben a polgári életben helyezkedett el. Csak 1953-ban került vissza ezredesként az ÁVH-hoz.)

A BM államvédelmi főosztály ekkor a következő „intézményekből” tevődött össze: a határőrségből, az államvédelem operatív szerveiből és alosztályaiból, a kormányőrségből és az államvédelmi karhatalmi egységből.

Az utóbbi neve hivatalosan: BM Államvédelem Belső Karhatalom volt. Ezekkel került összezsapásra 1956. október 23-tól a budapesti nép, ennek a belső karhatalmi erőnek forradalom alatti történetét kívánjuk vázlatosan ismertetni. Vázlatosan, mert a BM feneketlen nagy levéltárából az államvédelmi hatóság iratai - szorgos kutatás ellenére sem - *a mai napig nem kerültek elő. Megsemmisítették őket? Eldugták őket? Rejtegetik a kutatók elől? Minden lehetséges.*

Az 1956. február előtti átszervezésig mintegy 10600 főből állott a BM Államvédelmi Belső Karhatalom. Katonai formában megszervezett vidéki helyőrségekben állomásoztak: sorozott legénységgel és speciális kiképzésű hivatásos államvédelmis tiszttal. A szokványos katonai ismereteknél kívül ezek az egységek - zászlóalj és század kötelékekben - különleges kiképzésben is részesültek. Persze, korántsem egy népfelkelés leverésére, hanem - főleg - úgymond „kulák-lázadások”, külföldről hazánkba bejuttatott „diverzáns csoportok” és azok belső támogatói ellen való bevetésre. A Belső Karhatalom Országos Parancsnokságát Budapesten, a Hungária körúti volt Ferenc József lovassági laktanyában, az 50-es években „stílusosan” Szamuely Tiborról elnevezett laktanyában helyezték el. Ez a kaszárnyaépületsor, fészereivel, raktáraival egyetemben egy karhatalmista ezrednek adott „otthont”, vagyis kb. 1200 főnek.

A Belső Karhatalom országos parancsnoka *Orbán Miklós* ávós ezredes volt. 1942- ben a „keleti fronton”, honvédként került szovjet hadifogságba, utána antifasiszta iskolát járatlak vele és elkötelezték a kommunizmus mellett. 1955- ben nevezték ki a Belső Karhatalom élére, mivel elődjét nem egészen tiszta anyagi ügyek (és tömény alkalmatlansága) miatt a párt illetékes szervei egyik napról a másikra leváltották. Orbán, bár 1945-ben az új rendőrségnél kezdte el szolgálatát, 1946-ban már a későbbi Államvédelmi Hatóság kötelékébe került. Innen vezényelték át a Határőrséghez, majd 1951-ben kiküldték egy 15 hónapos államvédelmi akadémiára a Szovjetunióba. Visszatérte után, 1954 őszén, lett ezredes, katonai tudását kiegészítendő a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián egy évig esti tanfolyamot végzett. Október 23-án hivatalos beosztása életrajzi adatai szerint: „BM ÁV Belső Karhatalom parancsnoka”. Ekkor 40 éves volt.

1956 őszén a Belső Karhatalom a tavaszi - politikai eredetű - átszervezések következményeként csökkentett létszámmal és fegyverzettel rendelkezett. Pontos adatokkal (még) nem rendelkezünk, de tudjuk, eddigre az ezredek közül zászlóaljak lettek és megszűnt a külön páncéltörő-, aknavető- és a lovasszázad. Úgymond nehézfegyverként csak a géppuskás század maradt a zászlóaljaknál. Viszont az egyes egységek nagyobb számban géppisztolyokat kaptak, vagyis tüzerő dolgában a zászlóaljak hatékonyságukat lényegében nem veszítették el.

Beavatott személyek szerint a Belső Karhatalom 1956. októberi létszáma országos viszonylatban körülbelül 8000 fő; ebből Budapesten 7-800 fő volt.

Az 1956. júniusi poznani események - a kétnapos munkásfelkelés e lengyel városban, amit a lengyel államvédelem csak a lengyel néphadsereg egyes karhatalmi egységeinek támogatásával gyűrt le - sem a magyar államvédelem operatív vezetésére, sem pedig a Belső Karhatalom országos parancsnokságára nézve nem jártak következményekkel. Pedig elvárható lett volna, hogy részletes lengyel „belső tájékoztatás” után az akkori illetékesek a poznani eseményekből kellő tanulságot vonnak le. Ezzel szemben 1990 augusztusában, amikor alkalmam volt Piros László volt belügyminiszterrel beszélnem, és többek között Poznanról is kérdeztem, azt válaszolta: ők sem akkor, sem később a Poznanban történekről részleteiben nem értesültek. Illetve csak azt tudták meg, ami a felső vezetés számára összeállított információs értesítőben megjelent. Így persze elmaradt a karhatalmi tanulságok levonása. Ugyancsak Piros a „forrás”, hogy egy országos „rendkívüli megmozdulásra” a Belügyminisztériumban nem létezett olyan kidolgozott terv, amely koordinálta volna a magyar fegyveres erők (tehát a néphadsereg, a Belső Karhatalom, a Kormányőrség, a Határőrség és a rendőrség) közös fellépését.

Egy a kormányzattal szemben fellépő nagyobb szabású megmozdulás lehetőségét a vezetők közül még álmában sem tudta elképzelni senki.

1956. október 18-án a BM államvédelmi főosztály éléről szinte egyik óráról a másikra leváltották Dékán István áv. vezérőrnagyot. Ennek oka: „kiderítették”, Rákosi rokona politikailag terhes. Távoznia kell! Dékán helyett a pártközpontból *Hárs Istvánt* hozták. Rögvest kinevezik áv. ezredesnek.

Dékánnak még azt is megtiltották, hogy volt munkahelye - az akkori „Fehér Ház” - közelébe menjen: Hárs eddig ugyan belügyminiszter-helyettesként működött, de operatív-katonai kiképzése nem volt. Inkább politikus alkatú egyén hírében állt. Közvetlen beosztottait azzal biztatta: ezekben a párt számára oly nehéz időkben a legfontosabb, hogy „belelkesítsék magukat az elvtársak.” Dékán távozásával és Hárs megérkezésével október 23-án tehát a BM államvédelem lényegében parancsnok nélkül maradt.

Az október 23-i budapesti események jórészt ma már ismertek. Piros belügyminiszter kezdettől fogva az egyetemisták tüntetése betiltása mellett foglalt állást. Szerinte az utca népének belső lelkiülete kiismerhetetlen. Hiába fegyelmezettek az egyetemisták. A tüntetés könnyen zavargásokban, kilengésekben és atrocitásokban folytatódhat. És ez esetben mi történik? Kissné, Benke Valéria, a Magyar Rádió vezetője is azt kívánta, ne engedélyezzék a tüntetést. De a pártvezetőség szava döntött felemás értesülések tulajdonában, már október 23-a délutánján megzavarodva-- teljesen belső koncepció nélkül - kisebb tétovázások után engedélyezték az egyetemi ifjúság úgymond néma tüntetését, melynek célját a műgyetemista és bölcsészeti karok felelősei a lengyel nép iránti szolidaritásuk kimutatása jegyében akarták az „utcára vinni”.

Piros László október 23-án a kora délutáni órákban a karhatalmi erőknél elrendelte a riadókézsültséget. A Szamuely laktanyában azonban alig volt hadrafogható egység. Az anúgyis foghíjjas zászlóaljok alegységei szét voltak osztva a szokásos őrségi feladatok ellátására. Politikai eligazítás nem volt. Orbán Miklós áv. ezredes a kaszárnyában pihenőben levő legénység és tisztek közül szedette össze azokat, akiket október 23-a délutánján a városba vezényelt, vagy a Magyar Rádió székházába olyan „objektumok” biztosítására, amelyekről

az államvédelmi karhatalmi főnök azt gondolta, hogy a népi hatalom biztonsága értelmében, védelmük létfontosságú. (Valószínűleg a „Lenin, októberben” c. szoc-realista filmből szedte ide vonatkozó tudását, mert fegyveres egységeket küldött Orbán a pályaudvarok őrzésére, a nemzetközi telefonközpont megszállására – az 1917-es bolsevik államesimény szerint gondolkodva. Ugyanakkor a dunai hidak lezárására, a belváros felé irányuló közlekedés megakadályozására nem gondolt...)

Orbán egyik tisztí beosztottja évtizedekkel később mint szemtanú így írta le az október 23-án a Szamuely laktanyában történeteket: „Az ezredes néhány óra alatt, lényegében október 23-án este már szétszórta; hozzá nem értő módon vetette be a karhatalmi egységeket. A testület irányíthatatlanná vált...”

Az első lövések október 23-án a Magyar Rádió Bródy Sándor utcai főkapuja előtt tüntető tömegre történtek. Ma már az időpontot is tudjuk: 19 óra 15 perc. A karhatalomnak, de semelyik fegyveres erőnek ekkor még központi tűzparancsa nem volt. Ilyet senki sem adott, mert erre csak a pártvezetésnek volt módja. Ott meg, az Akadémiai utcai pártszékházban a teljes zűrzavar uralkodott. A Magyar Rádiónál, amikor már a feldühödött tömeg pusztá kézzel ostromolta meg a Rádió épületét, és Benke Valéria elnökszonny kétségbeesésében egyenest Gerő Ernő pártfőtítkárhoz fordult, hogy tőle kérjen a karhatalom részére tűzparancsot, a válasz nemleges volt. Gerő azt „tanácsolta”: puskatussal verjék le a tetőre vagy az emeletre bemászni szándékozó tüntetők tagjait. Hogy ennek ellenére, tűzparancs nélkül, a belső karhatalom (és utána majd minden más egység, amely a Magyar Rádió védelmére került az épületbe) mégis a tömegbe tüzelt, ez az akkor kialakult forradalmi hangulatból és a felizgatott helyzetből adódott. A Belügyminisztériumban őrzött 1956-os dokumentációs anyag átvizsgálásakor került 1990 után tudomásomra, hogy a Magyar Rádiónál a tömegbe való tüzelésre először Mester János áv-százados, maga is a Rádió védője, adott parancsot.

A kommunista hatalom központi tűzparancsát, hosszú vita után, csak október 24-én 0:30 órakor adták ki. Ekkor azonban már órák óta folyt a fegyveres harc a Magyar Rádió birtokáért. A tegnapi békés, fegyelmezett demonstrációból fegyveres felkelés lett.

Október 24-én Piros László a Belső Karhatalom megerősítésére Budapestre rendelt a pécsi és nagykanizsai határőrségtől egy zászlóaljnyi embert. Ezeket a nap folyamán főleg az Akadémiai utcai MDP-székház és a környék védelmének megerősítésére használta fel. Orbán ugyanakkor a Dunántúlról vezényelt karhatalmi egységeket Budapestre, mit sem törődve azzal, hogy a fővárosi forradalom után a vidék is megmozdult, és a legkülönbözőbb helyeken rendszerellenes tüntetésekre került a sor.

A Magyar Rádió székházát az ostromló tömeg október 24-én a reggeli órákban elfoglalta. A védők - köztük az államvédelmisták, a belső karhatalom tagjai is - letették a fegyvert. A felkelők részéről a foglyoknak semmi bajuk nem történt. Egyetlen atrocitásra sem került sor.

A felkelők történelmi nagylelkűségről tettek tanulságot. Először a honvédeket és a (kevés számú) rendőröket engedték szabadon, együtt a Magyar Rádió épületébe szorult munkatársaival (Benke Valériával egyetemben), majd a többieket. Körülbelül 500 karhatalmista és közönséges ávos volt a Magyar Rádió épületében. Ezekből a harcok során kb. 18-20 személy esett el, több tucat sebesültet szállítottak el a mentők. Egy tiszt - őrnagy - öngyilkosságot követett el.

A karhatalmisták közül nem több, mint talán száz ember ment vissza - „vert hadként” - a Szamuely-laktanyába. A többiek „eltűntek” a városban. Civil ruhát szereztek és felszívódtak. Hazamentek. Elegük volt a rendszer védelméből. A belső karhatalomra halálos csapást mért a Magyar Rádió székháza elesténeke ténye. A testület offenzív harci szelleme végzetes vereséget szenvedett.

Október 24-én a délelőtti órákban a szovjet hadsereg Székesfehérvárról és Ceglédre felvonultatott harci egységei aktívan beavatkoztak a budapesti forradalmi eseményekbe. A délelőtti órákban a Honvédelmi Minisztérium Vezérkari főnökségén székelő szovjet hadtestparancsnok, Pjotr Lascsenko altábornagy tűzparancsot adott csapatainak. Budapesten kezdtek kialakulni a forradalmárok fegyveres gócpontjai. Barikádok épültek, és a munkások nagy része csatlakozott a felkelőkhöz.

Az ő közreműködésükkel sikerült a Budapest körüli fegyvergyárakból megfelelő számú puskához, géppisztolyokhoz, és lőszerhez jutni.

Az államvédelem eközben sebeit nyaldosta. Orbán áv.-ezredes a Szamuely-laktanyában ide-oda kapkodott. Megmaradt embereit a legképtelenebb feladatokkal bízta meg. Megint csak egykori tanúmat idézem:

„Szinte komikus volt, ahogy október 23-án délutántól minden kósza hírre riadóztatta azt a különböző századok maradványaiból verbuválódott szervezetlen egységet, hogy nekik „önkéntes jelentkezésekkel” végrehajthatatlan parancsokat adjon ki. Például egy 18 fős egységnek október 25-én kiadta a parancsot: számolja fel a Corvin közti ellenforradalmárokat és szabadítsa ki az ott fogságban tartott karhatalmi szakaszt!”

A kiküldött egységek el is vonultak. őket soha, senki nem látta újra.

Később tudódott ki, többségük civilbe öltözött és vidéki rokonaikhoz távoztak. Vagy egyszerűen elbújtak. Nem érezték maguknak a testületet. Nem idomultak feladatukhoz. Olyan eset is előfordult, hogy a kiküldött egység rövid körutat tett egy számukra kevésbé veszélyes városrészben s visszajöve jelentette: semmi rendkívülit nem tapasztaltak. Ellenőrzésre már sem ember, de kedv sem volt.

Orbán Miklós „vak” és „süket” maradt ezekben az ÁVH részére veszélyes napokban. Tulajdonképpen nem volt áttekintése arról, mi folyik a városban, az országban. A pártvezetéstől várt utasítást. Azok meg elmaradtak. Az MDP Politikai Bizottsága még október 23-án éjjel egy úgymond forradalmi Katonai Bizottságot hozott létre, melynek tagjai a párt szempontjából megbízható személyek voltak. A Katonai Bizottság feje Apró Antal lett. A HM és a BM is képviseltette magát e testületben. A Katonai Bizottság kapta pártfeladatként: a városban zajló „ellenforradalmi események” könyörtelen leverését. Teljhatalommal ruházták fel a Bizottság tagjait. A Katonai Bizottság még október 23-ról 24-re virradó hajnalon áttette székhelyét a Honvédelmi Minisztériumba. Ott saját elképzelései szerint intézkedett. Csapatokat mozgatót meg, egységeket indított útba - anélkül, hogy ezen csapatmozgásokat egyeztetette volna a néphadsereg vezérkarával vagy a BM megfelelő vezető szerveivel. Így aztán az amúgyis meglevő belső káoszt még teljesebbé tette. Hiszen a fegyveres erők parancsnokai, akik mint a pártvezetéstől, mint a Budapesten tartózkodó székesfehérvári szovjet Különleges Hadtest parancsnokétól, Lascsenko altábornagytól kaptak az együttműködés megszervezésére parancsot, hiába riadóztatták ezt vagy az egységet. Ezeket a Katonai Bizottság már a maga részére kisajátította.

Gelencsér János rajza

Orbán is törzskarával a forradalom első napjaiban a Szamuely laktanya hírközpontjában töltötte idejét. Kitartásra biztatta a különböző védelmi objektumokban szolgálatot teljesítő parancsnokokat. Az egykori belső karhatalmista tisztnek, aki mindennek tanúja volt, igaza van, amikor 1991-ben, megismerkedésünk kezdetén, azt írta nekem: „A politikai elkötelezettség és ellenséggyűlölet csak egy békés viszonyban tarthatta működésben a karhatalmat. A rendkívüli helyzetben minden, mint egy kártyavár, összeomlott!”

A belső karhatalom október 25-től kezdve teljesen defenzívába szorult. Orbán Miklós laktanyájában maximálisan már csak 200 - 250 főnyi belső karhatalmista tartózkodott.

Ezen a napon - október 25-én - délelőtt a Kossuth Lajos téren sor került a forradalom időszakának egyik legvéresebb és legaljasabb tetteire. A Földművelésügyi Minisztérium tezejéről és a teret övező más házak felső emeleteiről máig is felderítetlen (!) államvédelmista alakulatok központi parancsra tüzet nyitottak a Parlament épülete elé felvonuló békés és fegyvertelen tömegre, mit sem törődve, hogy az összeseregletteket, több tízezer embert - több magyar és szovjet páncélos kísérte. Sajnálatos módon e vérengzés kiderítésében eddig csak a történészek munkálkodtak. A Belügyminisztérium illetékesei, de más kormányzati szervek sem vettek még fáradságot maguknak, hogy ezen egyedülálló vérengzés felderítésére állami eszközöket vegyenek igénybe (kriminalisztikai szakértőkkel kinyomozni a vérengzés tetteseit). Egy ma már biztos: a védtelen emberek lekaszabolásából a téren levő szovjet csapatok nem vették ki részüket. A tetteseket az akkori BM- AV vonalon kell keresni. A Belső Karhatalom - Orbán ezredes „csapata” - kutatásaim alapján itt ártatlan. Nézetem szerint a Kossuth Lajos téren történetéért az államvédelem egy másik pretoriánus csapata, az egykori kommunista pártórségből az ötvenes évek elején kialakított Kormányórság a felelős, név szerint annak parancsnoka, az ízig-veéig bolsevista Jambrich Mihály áv. ezredes (aki már nincs az élők sorában).

A Kormányórság válogatott államvédelmi örökből állott. Feladatuk volt a párt és a párt által kinevezett kormány valamennyi fontos objektumának biztosítása, a vezető elvtársak személyi biztosítása. Tudjuk, hogy az ötvenes évek elején pontos védelmi terv készült a Budapesten megvédendő fontos objektumokról. A biztosítandó épületek listáján pedig első helyen szerepelt az MDP székháza és a szomszédos Parlament (a kormány székhelyének) védelme. És azt még egy zöldfülű alhadnagy is tudja, hogy egy épületet legeredményesebben kívülről, a szomszédos házakból lehet fegyverrel biztosítani. Így már október 23-án éjszaka - az első riadó végrehajtásánál - a Kormányórság e célra kijelölt egységei megszállták a Kossuth Lajos teret környező épületek pincetereit, és várták a további fejleményeket.

A Földművelésügyi Minisztérium az akkor a kommunista Ságvári Endréről elnevezett tere néző sarokrésze, katonai vonatkozásban, kitűnő lehetőséget nyújtott úgy az MDP székház-komplexum fedezésére, mint a Parlament Rákóczi szobor környéke fegyveres felügyeletére. Egy-egy nehéz géppuskával innen a magasból végigpásztázható volt mindkét irány.

A nagy zűrzavar ezeket az egységeket is elérhette és hatalmába keríthette, hiszen október 25-én szolgálatuk már több mint 48 órája tartott. Váltás, utánpótlás nem jött. Általában a parancsnokság szeretett „megfeledkezni” a kikülönített legénységről. De jött október 25-én a tömeg a Kossuth térre és ennek láttán vagy a Parlamentet belül is biztosító kormányórsági csapatok (parancsnokuk Végh József áv. ezredes, már nem él) vagy pedig a kormányórság parancsnoka, az éppen Mikojant és Szuszlovot (akik aznap érkeztek szovjet páncélosokkal Veszprémből Budapestre) a Pártházba kísérő Jambrich József áv. ezredes, elvesztették min-

den józan ítélőképességüket. Pánikba estek, támadástól tartottak és tüzet vezényeltek a téren levő tömegre. Vargha László évekkal ezelőtt a budapesti *Élet és Irodalom* hasábjain saját szorgalmas kutatása alapján igyekezett rekonstruálni az akkor történeteket. Mi itt csak a „végeredményt” mondjuk el: Az ÁVH-s gyilkos sortűzek (mert több volt!) kb. 120 fő halálát okozták. A sebesültek száma megközelítette a 350 főt. A vérfürdő -mert másnak nem mondható - 10-15 percig tartott, közte több szünet volt. Ezután is még legalább egy félóráig az őrsei alakulatok mentőket nem engedtek be a térre. Jambrich áv. ezredes a sírba vitte a Kossuth Lajos téri vérengzés kirobbanásának titkát.

Ugyanezen a napon és talán egy-két órával korábban a Roosevelttéren is véres összetűzésre került sor. A József Attila tér és a Roosevelttér sarkán levő Belügyminisztérium dugig volt államvédelmi tisztekkel. A Belső Karhatalom egy őrsei szakasza is biztosította az épületet.

Az egyik e testülethez tartozó tiszt 1957-ben így emlékezett vissza erre az „incidensre” („Incidens”, mert ezen esetet a pártállam propagandistái ezután soha többet nem említették. ki tudják, miért?)”

„Délelőtt fél 11 óra körül a Dunaparton, az Erzsébet híd felől mintegy kilencven-százhusz főnyi fegyveres ellenforradalmár közeledett a Belügyminisztérium épülete felé. A fegyveresek között több katona is volt. Néhányan nemzetiszínű zászlót is hoztak magukkal. A csoport mellett egy oldalkocsis motorkerékpár haladt. A motorkerékpáron három fegyveres ült, ezek vezették, irányították a csoportot. A támadókra (:GP.megj.), amint azok az épület közelébe értek, a harmadik emeletről rákiáltottak: Állj! A felszólítás után a motorkerékpáron ülő három fegyveres ellenforradalmár igyekezett kereket oldani. Ekkor az épületből rájuk lőttek. Egyikük meghalt, a másik megsebesült. A csaknem száz főnyi fegyveres pillanatok alatt tüzelőállásba helyezkedett és löni kezdte a Belügyminisztériumot...”

A BM épületéből azonban olyan tűz érte a téren levő felkelőket, hogy az ávéház tanú szerint „percek alatt” 15-20 halott maradt a padok és más gyér védelmet nyújtó fedezék mögött. A harc 15 percig tartott. Utána a téren levők, kilátástalan helyzetükre rádöbbenve, kapituláltak. Huszonkét sebesültet és ötvennél több foglyot ejtett a belső karhatalom. Mi lett ezekkel később - nem tudjuk. Elképzelhető, hogy az „clvtársak” a pincékben bolsevik szokás szerint likvidálták őket. Évekig kerestem a túlélők közül tanúkat. Nem találtam.

Ez volt azonban a belső karhatalom utolsó „győzelme” a forradalom alatt. Ettől kezdve a kényszer deffenzívába szorította a testületet.

Az első napok véres szereplése és főleg a Kossuth Lajos téren történtek az Államvédelmi Hatóság egyenruhásait a nép szemében végleg üldözni való terroresapattá minősítették. „Gyilkos az ÁVÓ, vesszen az ÁVÓ!” volt ezentúl minden budapesti demonstráció egyik jelszava. Október 26-tól így kezdetét vette a fővárosban az „ávósvadászat”, amely Budapesten (az október 30-i Köztársaság téri csata után lezajlott népitéleten kívül) több tetteges atrocitással és egy halálos áldozattal járt (Tóth Ferenc ÁVH-s főhadnagy, a Belső Karhatalom Országos Parancsnokság beosztottja).

A Belső Karhatalom 1956. október 26, 27, 28-i tevékenységét sűrű köd takarja. Erről a kádárista szerzők, a forradalmat szapuló, saját „dicsőségüket” kiemelő kiadványaikban (Hollós Ervin, Lajtai Vera, Pintér István, a népszabadságos Szabó László, a hírhedt Fehér Könyvek stb.) sem emlékeznek meg. A mi kutatásaink alapján tudjuk viszont, hogy az ÁVH (és itt most kevésbé a Belső Karhatalom tagjairól, inkább az ÁVH operációs részlegéről be-

szélünk) igyekezett lesipuskásként „hősiességét” dokumentálni. Például a Rákóczi út egyik padlásáról lőtte egy-egy ávos távesőves puskával az utcán kenyérért sorba álló civileket, hol „Pobeda” autókkal fel-alá száguldvá, géppisztollyal „vadásztak,, a járőröző felkelőkre. (A Műegyetem kapujában őrséget álló egyik diákot is ekkor érte egy robogó gépkocsiból halálos lövés). Ott pedig - ez október 26-án történt a Baross utcában -, ahol még sikerült egy-egy nagyobb létszámú ávéhás egységnek (egyenruhában és civilben) fiatalokat igazoltatni és közülük a „gyanúsakat” valamely ház kapualjába terelni - ott bizony a kommunista párt ökle, ereje tudatában, a gyilkosságoktól sem riadt vissza. Így végeztek például egy a pesti Balassa Bálint utca 9-11. szám alatt lakó párttitkár 16 éves fiával, Farok Lajossal, aki elment „bámészkodni” az utcára és a szülők november 4-e után egy Baross utcai bérház pincéjében találták meg egyetlen fiukat. Keze hátra volt kötve. A golyót - csekista szokás szerint - a tarkójába lőtte az ávos. A pincében több halott volt. A Farok fiú ipari tanuló volt: ahogy akkor őket a nép hívta; „Rákosi Mátyás fekete serege”. Az ipari tanulók Budapesten az élvonalban harcoltak a forradalom mellett. Valószínű - a dolog soha nem került nyilvánosságra -, hogy az ipari tanulói igazolvány váltotta ki az ávos osztag parancsnoka dühét és okozta a fiatal halálát.

Egyébként a BM-ÁV Belső Karhatalom Országos Parancsnoksága a forradalom alatti napi jelentései a hatvanas években „eltűntek”. A mai BM felvilágosítása szerint, a Belső Karhatalom 1956 októberi szerepléséről egy szál levéltári irat nem maradt fenn. Vajon hová lettek?

A forradalom napjaiban újra és újra átalakított Nagy Imre kormány is magáévá tette a tömegek jogos ÁVH-ellenes követeléseit. Mert a forradalmi bizottmányok és egyéb szervezetek követelései között október 25-től mind gyakrabban szerepelt a államvédelem feloszlatása is. Nagy Imre 1956. október 28-i késő délutáni rádióproklamációjában, amelyben bejelentette a forradalom győzelmét, proklamálta egyben az államvédelmi intézmény megszüntetését is. Előzően ezt is megbeszélte a MDP Politikai Bizottságában is, ahol ezt a lépést mindenki - még Kádár János is - helyeselte. Az egyetlen kivétel Hegedűs András volt, a korábbi miniszterelnök, tulajdonképpen már minden funkció nélkül, de benn tartózkodva az Akadémia utcai pártházban. Az ő véleménye szerint: „ezzel most utcára dobjuk az ÁVH-sokat azokat az embereket, akik végrehajtói voltak a mi politikánknak!” (Ebben persze Hegedűsnek igaza volt, de ő már bukott politikusnak számított. Senki nem hallgatott rá.)

Az államvédelmi intézmény hivatalos feloszlatása az intézmény parancsnoki karát súlyosan érintette. Az erről szóló hivatalos okmányt Ságvári Ágnes funkcionárius, aki ezekben a napokban a Pártközpontban tartózkodott, gépelte le. Nagy Imre írta alá. Ez a dokumentum sem került mindeddig elő.

Az ávéhás tiszték és parancsnokok - már akiket elért a testület hivatalos feloszlatásának híre, amit egyébként a Szabad Kossuth Rádió is bemondott - fel sem fogták e tilalmat. A főnökök azonban igyekeztek azonnal a maguk bőrént mentve eltűnni, „felszívódni” - magukra hagyva beosztottaikat, elfeledkezve a velük szembeni kötelezettségéről.

A BM Határőrség október 29-én visszavonta Budapestről a vidékről küldött egységeit. Parancsnoksága lépéseket tett az intézmény kivonására a BM hatásköréből. Vissza akartak térni a HM kötelékébe. A határőr alakulatok - épp úgy mint 1950 előtt - a Honvédség keretében kívántak működni. Egy ilyen határozatot 1956 november 3-án Maléter Pál vezérőrnagy, a Nagy kormány honvédelmi minisztere ki is adott.

A Belső Karhatalom országos parancsnoksága ugyanakkor egy boszorkánykonyhához hasonlított. Orbán Miklós ezredes kapkodott fűhöz-fához. Végül is bejutott dr. Münnich Ferenchez, a Nagy-kormány belügyminiszteréhez, akiről (talán tudta), hogy a moszkvai vezetés mindvégig hű embere volt. A Komintern szolgálatában évtizedeket töltött. Rajta keresztül elérte, hogy október 30-án Nagy Imre fogadja. A Belső Karhatalom további sorsát kívánta volt Orbán tisztázni.

Október 30-án délelőtt azonban Münnich az ávós ezredest a Roosevelttéri Belügyminisztériumba rendelte. Nagy Imréhez Orbán helyett Pillók János államvédelmi százados, politikai tiszt, az ifjúsági alosztály vezetője ment egy delegációval. Az ávások átöltöztek. Részben civil ruhába, részben honvéd egyenruhába. Félték egykori testületük uniformisában bejönni a városba. Mivel azonban azonnal nem tudtak bejutni a miniszterelnökhöz - Szuszlov és Mikojan, e két szovjet politikus volt Nagy Imrénél -, a Földművelésügyi Minisztérium egyik szobájába tessékelték be őket. Várjanak ott, amíg sorukra kerülnek. A váróteremben több küldöttség tartózkodott. ők is Nagy Imréhez készülődtek. Az egyik csoportból érdeklődni kezdtek az idegeskedő Pillók-társaságnál: tulajdonképpen kik ők, kiket képviselnek? Pillókék pánikba estek, annál is inkább, mivel közben értesültek arról, hogy egyik kísérő katonájuk hiába igyekezett telefonösszekötést teremteni a Szamuely-laktanyával - a hívott számon senki nem jelentkezett. A történet vége több mint tragikomikus. Jellemző a hatalmától megfosztott erőszakszervezet bomlására. Pillók elbeszélése szerint amikor is a feldúlt idegzetű, álruhás ávéhás tiszteket a civilek „lökdösgélni kezdték” és netán „ávós mivoltunk után érdeklődtek” - a hős karhatalmista tisztek idegrohamba estek. Pillók: „Intettem a szememmel, és mind a négyen kiugrottunk az ablakon...” Gépkocsijuk várta őket. Azzal hajtottak a Szamuely laktanyába. De ott már senkit sem találtak. A kaszárnya üres volt. Mialatt Orbán a BM-ben volt, a belső karhatalom „vezérkara” Nagy Imrével kívánt tárgyalni, a magára maradt legénység és a beosztott tisztek egyszerűen szétszaladtak. A laktanya üresen tátongott. Hogy idegenek ki ne fosszák, a szomszédos Zrínyi Katonai Akadémia tisztjei adtak ott őréséget.

Mindez azon a délelőttön történt, amikor a Köztársaság téren, az MDP nagybudapesti pártbizottsága épületében Tompa Károly államvédelmi hadnagy ötvened magával (rendőrruhába átöltöztetve) egy botorul, saját maga által ásott csapdába esve, kétségbeesetten védte a székházat az őket ostromló felkelőktől, és közben jobbra-balra telefonált segítségért, felmentésért. A Szamuely laktanyában levő kb. 250 katona jól jött volna Tompának, csak épp az országos parancsnokság a saját ügyeit intézte. Nem törődött saját csapatával. Tompának végül is kapitulálnia kellett. A népharagot alig lehetett megfékezni. Az épületet órákon át védő karhatalmisták közül négyen tüzharcban estek el, hat társukat - a kapituláció után a felkelők dühükben sortűzzel agyonlőtték.

Ugyanebben az időben Münnich Ferenc belügyminiszter a Roosevelttéri BM épületének nagy, ovális alakú márvány aulájában október 30-a délelőttjén összehívta a BM munkatársait és azokat az államvédelmistákat, akik az utóbbi napokban szintén a minisztérium épületében kerestek menedéket. Kb. 500 fő lehetett. A félemeletről, a miniszteri szoba előtti kiszögelésből, úgy mond „hegyi beszédet” mondott Münnich beosztottainak. A szöveg a következőképp rekonstruálható: „Magukat tulajdonképpen meg kellene dicsérni. Hisz kitarítottak eddig a nép ügye mellett. De ezt nem tehetem. Az Intézményt a kormány feloszlatta.

Ezt tudomásul kell venni akkor is ha ez a határozat nem örökérvényű." És kilátásba helyezte a „káderek” átmentését „jobb időkre”...

Tudta-e dr. Münnich Ferenc, Nagy Imre belügyminisztere, a szovjet belbiztonsági hivatal évtizedek óta megbízható ügynöke, hogy ezekben az órákban - október 30-án - miként dönt Magyarország jövője fölött Moszkva? Kétlem. De valamit „csekista” vonalon tudhatott, hiszen Ivan Szerov belbiztonsági altábornaggyal, aki ezekben a napokban szintén Budapesten tartózkodott, többször találkozott. Mindenesre Münnich elrendelte a Roosevelt téri BM-épület kiürítését. Az ott fegyverben levő, kb. 500 belügyest és államvédelmistát őrt, illetve tisztet vadonatúj rendőr egyenruhába öltöztették át, tehergépkocsik álltak meg a téren, amelyeken - szintén álcázás céljából - nemzetiszínű, lyukas zászlókat lobogtatott a Dunáról jövő szél. A BM-esek - parancsra - „hazafias nótákat” énekelve ezzel a gépkocsioszloppal hagyták el október 30-án a délutáni órákban a forradalom győzelmi mámorában élő fővárost - Tökölre, Ócsára, Érdre és egyéb, szovjetek által és szovjet katonáktól őrzött bázisokra mentve bőrüket.

Orbán Miklós ugyanaznap többed magával gépkocsival Gödöllő felé húzott el. Az ottani erdőbe vetették be magukat, gondolván ott húzzák meg magukat, amíg javukra fordul a helyzet. Orbán itt is várta be november 4-ét.

Budapestről azonban teljes egészében nem sikerült az ÁVH-nak minden emberét visszavonni. Sőt, tudatosan hagytak vissza bizonyos diverzáns csoportoskákat azzal a feladattal, hogy civil ruhában, esetleg rendőr uniformisban végezzenek felderítést a városban. A pánikkeltés is feladatukhoz tartozott. Na meg az is, hogy kihasználva a pár békés napot, nem egy helyen hamis papírokkal nemzetőrnek jelentkeztek a felkelő csoportoknál. Minden vonatkozásban a forradalom kárára működtek. Hadd mondjunk itt el egy személyes történetet.

Szepesi Imre, a „párt régi harcosa”, Rákosi Máttyás 1945-ös személyi rádiósa (akivel a pártvezér 1945-46-ban a Moszkvával való közvetlen kapcsolat tartotta), 1949 után a BM megbecsült „munkatársa”, 1989-ben (!) *Ördögi körben* címmel megjelentette visszaemlékezéseit, amelyek ekkor még erősen cenzúrázva láttak napvilágot. Szepesi is egyike volt azoknak, akik a budapesti Roosevelt téri BM épületből Münnich a szovjetekhez evakuált. Egysége október 31-én Alagról Tökölre került. Szovjet páncélautókon. A szovjet bázison kaptak vattás kabátot és vatta nadrágot, illetve szovjet ellátmányt. Nagy bizonytalanságban töltötték a ködös, borongós november eleji napokat. Jövőjüket kilátástalannak ítélték. Politikai eligazítást sem ő, sem a többiek nem kaptak.

Számításaink szerint november 4-én hajnalban mintegy 5-600 „belügyes” tartózkodott a Budapest körüli szovjet katonai gyűri bázisain. A Szolnokon ezekben az órákban szerveződő kádárista-münichista ellenforradalmi központ ezeknek az 1849-ből, a Kossuth féle szabadságharc történetéből ismert „muszkavezető” szerepet szánta.

S valóban: Szepesi megírja, november 4-én reggel 6 óra tájban riadóztatták őket. Megkapták feladatukat: „A főváros felé kijelölt útvonalon Tökölről Budapestre jutni.” Szovjet katonai oszlopot kísérték. A parancs szerint már tíz órakor a pesti kormányzati negyedben kellett lenniük. Az eredeti terv az volt, hogy Kádár János a magyar néphez szóló proklamációját Budapesten 1956. november 4-én adja ki. Az erre vonatkozó röplapokat is így nyomtatták ki (Van belőle egy példány a birtokomban). A szovjet oszlopot államvédelmi tisztnek, köztük a hírhedt Jambrich Mihály ezredes, a BM Kormányórság parancsnoka kísérte. So-

roksárt elhagyva, a jutagyári domboknál azonban kemény tűz fogadta a fővárosba igyekvőket. Az esztergomi magyar páncélhadosztály egyik páncéltörő ütege - napok óta Budapest Dél védelmére rendelve - a honvédeskü szellemében felvette a harcot a szovjetekkel, azoknak haditechnikában és emberben nem kevés veszteségeket okozva. Úgy tudjuk, több mint egy tucat halott maradt a kövezeten, köztük több magyar államvédelmista. A szovjet katonai oszlop jónak látta meghátrálni, visszafordulni. Csak a délutáni órákban indultak ismét, akkor is kerülő úton, „hősiesen” kikerülve a Jutadombok környékét.

November 4-e és 11-e között, a budapesti harcok során a szovjeteket kísérő őket vezető államvédelmista tisztek és nyomozók közül számosan elesetek vagy megsebesültek. A legmagasabb rangú államvédelmista, aki így - saját vérei ellen, idegen érdekből - harcban végezte életét egy BM-AV százados volt, az 1919-ben született Kristó Ferenc. Nem hullajtunk érte (ahogy a többi „muszkavezetőért” sem) könnyeket. Nép- és nemzetárulók voltak. Sorsukat megérdemelték.

A többi tiszt és a magasabb parancsnokok mind-mind (kisebb-nagyobb ijedelemmel) „megúszták” a forradalmat. A pártállam idejében - mármint az 1956-ot követő Kádár-korszakban - a legtöbbször előbb-utóbb visszakerült az átszervezett, új névvel ellátott állami elnyomó, terror testülethez. A forradalom alatt felgyülemlett félelmüket, megszégyenítésüket, bujkálásukat bosszúként most a kezükre adott felkelőkön töltötték ki. (Erről is vannak adataink. Ezeknek ismerete egy későbbi tanulmány anyagát képezik.)

Befejezésül csak annyit: a magyarországi államvédelem forradalom alatti veszteséglistáját a nyilvánosság számára ez ideig sehol, senki nem állította össze. A különböző belügyi belső - titkos - kiadványok összesítésében kódosítottak, tudatosan összemosták például a határőröket a BM belső karhatalmistáival és legendákkal díszítették fel az elesettek életét. (Például: „Neved ismerjük, tetted nem felejtjük!” A BM hősi halottai az 1956-os ellenforradalom elleni küzdelemben Budapest 1986.)

Egy 1957 november 9-én a legfőbb pártvezetés számára egyetlen egy példányban készült szigorúan bizalmas/titkos ügyszeretben azért nyomára akadtunk a kívánt adatnak. Ebben Selmeczi György BM-ezredes „Néhány szempont a volt államvédelmi apparátus helyzetéről és politikai állásfoglalásáról” c. dolgozatban (feltejtésben), a 3. oldalon ezeket írja: „A korábbi súlyos válság és az ellenforradalmi terror ellenére meg kell mondani, hogy az állomány zöme becsületesen a párthoz, a proletárdiktatúrához ragaszkodva, helytállt. Elszántan harcoltak a szovjet csapatok mellett (sic! GP.megj.). E harcok során a BM 153 halottja közül 94 államvédelmista és 240 sebesültje közül 143 volt államvédelmista. A Politikai Nyomozó Főosztály (a kádárista ÁVH, GP.megj.) személyi állományának ma is 90 %-a a párt, a proletárdiktatúra szilárd támaszát képezi...”

Ami pedig a forradalom alatti atrocitásokat, a kádárista vörös ellenforradalom időszaka alatt újra és újra felmelegített és kihangsúlyozott népitételeket (lincseket) illeti, ott a forradalom teljes időszakában, országos viszonylatban összesen 29 (huszonkilenc!) halottról tudunk. Ebből a BM-AV tagjai voltak: 20 fő.

Kevés olyan országos, népi forradalmi megmozdulást ismer a történelem, ahol a hatalmat kiszolgáló tízezres tömegű elnyomó szervezet ilyen kevés veszteséggel megúszták.

Bern, 1996. tavasza